

ane. Forf.s approach til reformationen er den bibliofile. Det mærkes, at bogen – som det fremgår af forordet – er skrevet i U.S.A. og at forf. har haft let adgang til et velbeslået biblioteks skatte af originale 1500-tals pamfletter og flyveskrifter. Det er drøftelsen af den samtidige publicistik, som er baggrunden for de gentagne påstande om, at rørelserne i byerne udgjorde reformationens dynamik. Derimod virker forf.s spredte referater af reformations-forløbet i enkelte byer overfladiske og utilfredsstillende. Forf. synes velfunderet i tysk historieforskning, vel at mærke i monografierne. Flere af Gerhard Ritters værker anføres i litteraturlisten, men også kun der. Det havde været interessant, om forf. havde taget stilling til Ritters synspunkter i stedet for blot at gå ud fra »the German mind« som et fastslået, usympatisk faktum og lighedstegnet mellem Luther og senere autoritære træk i tysk historie som en kendsgerning. Derudover er det påfaldende, at de store monumentale kildeudgaver dækkende reformationsårene, Deutsche Reichstagsakten, Nuntiaturberichte aus Deutschland og Politische Correspondenz der Stadt Strassburg, slet ikke nævnes – måske en følge af bogens særegne tilblivelse. Amerikansk præget er også den uhøjtidelige, nærmest respektløse holdning til reformationen og dens bannerførere. Al traditionel salvelse og andagt er selvsagt droppet. Forf. forkynder frejdigt, når Luther og andre i samtiden ikke har »grasped« denne eller hin tanke. Et enkelt skulderklap undgår reformatoren heller ikke. »Knowing Luther« (s. 58) er forf. ikke i tvivl om, at en bestemt ytring skal opfattes som en vits. Ak ja, knowing eller ikke knowing Luther, det er spørgsmålet.

Mikael Venge

Horst Rabe: Reichsbund und Interim. Die Verfassungs- und Religionspolitik Karls V. und der Reichstag von Augsburg 1547/1548. Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1971. VIII + 496 s. DM 68.

Marathon-rigsdagen i Augsburg 1547–48 skildres almindeligvis som højdepunktet af Karl V's magtudfoldelse, afholdt i skyggen af kejserens seneste militære og politiske triumfer. Horst Rabe præciserer imidlertid, at »der geharnischte Reichstag« på mange punkter betegnede indrømmelser til stænderne, d.v.s. fyrsterne. Udviklingen mod stærkere territorier og en svækket centralmagt standsedes ikke. Bogen er praktisk taget identisk med forf.s habilitationsskrift fra 1966 og altså omtrent samtidig med Stephan Skalweits bredere anlagte, men kun nødtørftigt dokumenterede Reich und Reformation (1967). De to værker supplerer udmærket hinanden.

Festskriftet til Erik Arup rummer en lille afhandling af Emilie Andersen, kryptisk betitlet Politik og Historieskrivning i det 16. Aarhundrede. Heri omtales et skrift, forfattet af Peder Svave og Benedict Sehested og omhandlende Slesvig stift og hertugdømmes tilhørsforhold til Danmark. Dette skrift udnyttedes i de danske forhandlinger med kejsermagten i 1540'erne, og Emilie Andersen udtaler ønsket om at kende også det tyske materiale til disse forhandlinger. Horst Rabes udredning af det holstenske spørgsmål på Augsburger-rigsdagen 1548 (s. 345–48) imødekommer i det mindste delvis dette ønske. Som et led i udsoningen mellem kejserhuset og det gottorpske hus forlenedes som bekendt under rigsdagen Christian III og hans brødre i fællesskab med hertugdømmet Holsten, mens striden om højhedsretten over Slesvig henskedes til kammerretten. Christian III's – Frederik I's – motivering for at have undladt indbetaling af rigsskatten var imidlertid ikke, som hævdede af Rabe, at Holsten havde været *udskilt* af riget, men blot at det som følge af kejserhusets fjendtlige holdning havde været unddraget rigets »Schutz und Schirm«. Holstens status som et »Gelithmass des Reichs« anfægtedes na-

turligvis ikke (se t. eks. breve til Sachsen og Hessen samt til den kongelige prokurator ved kammerretten, *Ausländisch Registrant* 1542 fol. 185, 1543 fol. 47 ff., Rigsarkivet). Rabe behandler spørgsmålet i forbindelse med de tre bispedømmer Metz, Toul og Verduns udskillelse af det tyske rige. Det er nok tvivlsomt om en tilsvarende fare har eksisteret for Holstens vedkommende. Men perspektivet er ganske tankevækkende for danske historikere, som er vant til med næb og klør at skulle forsvare sig imod imperiale synspunkter indenfor tysk historieforskning.

Mikael Venge

Das Reichstagsprotokoll des kaiserlichen Kommissars Felix Hornung vom Augsburger Reichstag 1555 mit einem Anhang: Die Denkschrift des Reichsvizekanzlers Georg Sigmund Seld für den Augsburger Reichstag. Hrsg. v. *Heinrich Lutz* und *Alfred Kohler*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 103. Band. Hermann Böhlau Nachf. Wien, 1971. 222 s.

Årene omkring 1550 hører til de mest dramatiske i Tysklands historie. Temaet stænderne stillet overfor kejsermagtens triumfer (Mühlberg) og bratte fald (Metz) har da også traditionelt nydt historikernes bevågenhed. Forløbet skildredes mesterligt af Ranke og senere Brandt, i begge tilfælde med kurfyrst Moritz af Sachsen som den centrale skikkelse – »helten«, om man vil – der på én gang symboliserede konfessionalismens og territorialfyrsternes sejr. Frugten af Moritz' politik var Augsburger-religionsfreden 1555, hvis indhold af en senere luthersk statsteoretiker sammenfattedes i den berømte maxime »cuius regio, eius religio«. Interessen for disse begivenheder synes i nyeste tid genopblussende. I 1964 udsendte Heinrich Lutz »Christianitas Afflicta – Europa, das Reich und die päpstliche Politik... 1552–1556«. Denne vægtige monografi er nu fulgt op af et kilde-skrift, indeholdende dels selve den kejserlige kommissærs rapport fra rigsdagen, dels et udkast til den kejserlige instruktion (som aldrig udstedtes). Hornung-protokollen er et nyfund, som udvider kendskabet navnlig til de mundtlige drøftelser forud for religionsfreden. Vicekansler Selds memorandum har til gengæld længe været kendt og skattet af forskningen. Brandt tolkede det som et formeligt testamente fra Karl V's hånd, en epilog over hans regering og politik, skrevet på abdikationens tærskel. Lutz reviderer denne opfattelse noget. Han understreger, at Selds memorandum først og fremmest er et diskussionsgrundlag, ikke nødvendigvis identisk med kejserens standpunkt. Snarest udgør det et tværsnit af de kejserlige rådgiveres overvejelser, om end med hensyntagen til Karl V's tanker.

Glædeligt, at publiceringen af disse tvende tekster ikke har skullet afvente Rigsdagsakternes langsomme fremadskriden. Begge rummer de væsentlige bidrag til forståelsen af den nyere tids regionalt og konfessionelt splittede Tyskland, om end begge tillige er udsprungne af en diametralt modsat politik – en politik, der spillede fallit.

Mikael Venge

K. H. Schleif: Regierung und Verwaltung des Erzstifts Bremen am Beginn der Neuzeit (1500–1646). Eine Studie zum Wesen der modernen Staatlichkeit. Schriftenreihe des Landschaftsverbandes Stade, hrsg. v. R. Drögereit, Bd. I. Hamb., Niederelbedruck, 1972. 320 s.

Den moderne stat er som forf. fremhæver vanskelig at definere typologisk; med Werner Näf vælger han som kriterier væksten i statsvirksomhedens intensitet og i 'statsbevidst-